

КОНСТРУЮВАННЯ СІМ'Ї: ВІД ГРУПИ ДО КОМАНДИ

Сім'я, шлюб – явища, за своєю природою консервативні, мінімально орієнтовані на зміни, адже основним призначенням їх є відтворення історичного досвіду людства, а специфічними функціями є народження, утримання та виховання дітей, які забезпечують суспільству зміну поколінь і їхню соціалізацію в конкретних історичних умовах. Саме в цьому полягає інтерес суспільства в сім'ї, що зумовлює зацікавленість в її збереженні.

Однак сучасні реалії демонструють нам широку поширеність Інакших, відмінних від традиційних, проектів сімейного буття та можливість перетікання одних сімейних форм в інші. Тож уявлення про сім'ю тільки як малу соціальну групу, члени якої поєднані шлюбними чи кровними взаєминами, і яка здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, основним призначенням якої є народження і виховання дітей, де вона розглядається лише в якості посередника між соціумом і індивідом в процесі розвитку [Эйдемиллер Э., Юстицкис В., 2008, С. 20], зараз опиняються недостатніми, такими, що не відповідають викликам часу.

Виділяючи сутнісні ознаки малих соціальних груп, дослідники зазвичай акцентують увагу на наявності спільних цілей, спільної діяльності, підпорядкованої цим цілям, безпосередності взаємин й спілкування та інтенсивності (частоти і тривалості) взаємодії між членами групи [Словарь психолога-практика, 2001; Група, 2005].

При цьому виокремлюється два основних підходи до розуміння спільної діяльності сімейної групи: по-перше, традиційний, де спільна сімейна діяльність визначається як виконання сімейною групою функцій, що виділені як її основні: виховну, репродуктивну, господарсько-економічну, сексуальну, психотерапевтичну, рекреативну, регулятивну тощо [Галичанська А., 2004; Шнейдер Л.Б., 2000]; та, по-друге, постнекласичний, в якому увага акцентується на процесі побудови членами

сім'ї сімейного простору, тож саме конструювання сім'ї розуміється як спільна діяльність членів родини [Кутузова Д., 2005].

Можна побачити, що традиційний підхід є більшою мірою «суспільноцентричним»: сім'я в цьому підході багато в чому носить інструментальний характер, вона – не стільки самоцінність, скільки засіб для забезпечення індивідуальних внутрішніх психологічних і матеріальних потреб людей, а також для забезпечення держави новими членами суспільства та регулювання їх поведінки. Таким чином, виділення функцій сім'ї, а також критерії якості їх реалізації лежать в соціумі і вбачаються в оцінках щодо відповідності існуючим нормам. Розгляд сім'ї з таких позицій залишає індивідуальні проекти життєконструювання в сімейній сфері «за скобками» і на перший план виводить ефективність сім'ї з точки зору суспільства, якість задоволення сімейною групою суспільних потреб.

Поза увагою традиційного підходу до сім'ї залишаються і соціально-історичні зміни. Так, колись діти, що народжувались в сім'ї без чоловіка-годувальника були приречені на голод, а статеве утримання поза шлюбом було основним засобом стримування зростання кількості населення. Раніше релігійні норми «не прелюбодій» чи «поважай батька твого і мати», виконували важливу соціальну функцію, захищаючи сім'ю, яка забезпечувала виживання і відтворення населення. Сьогодні нове покоління здатне вижити у випадках розпаду сім'ї чи у випадках відсутності обох батьків. Неповні сім'ї і бездітні старики в сучасних умовах мають кращі шанси на виживання, ніж колись. Сьогодні розлучення вже не є катастрофою для членів сім'ї. Суспільний розвиток разом із економічним зростанням підірвали функціональну основу традиційних норм в цій сфері; тож логічним є їх перегляд та ревізія на предмет відповідності реаліям [Инглхард Р., 1997].

Демонструючи більш «людиномірне» ставлення до сім'ї, дослідники з «постнекласичного табору» вивчають зміни в кількісному та якісному складі сімейних функцій (пов'язані з поступовою передачею сім'єю своїх функцій іншим

соціальним інститутам, а також із зростаючою можливістю реалізації функцій сім'ї кожним з партнерів окремо, незалежно один від одного) та розуміють сім'ю не як статичне утворення, а як проект, що, по-перше, великим чином зумовлюється соціально-історичним контекстом, та, по-друге, завжди знаходиться в процесі становлення, як нескінченну історію про сімейне буття, авторів якого стільки, скільки членів родини [Кутузова Д., 2005]. При цьому основна увага акцентується не на структурі сім'ї та виконанні нею суспільних функцій, а на мінливих та процесуальних аспектах сімейного буття [Кляпець О., 2014 (1), (2)]. Одне не виключає інше: для суспільства сім'я, що може мати багато облич та є дуже різномірною за структурою, залишається групою, включеною в нормативну структуру суспільства, «первинним соціальним атомом», що виконує певні соціальні задачі [Кутузова Д., 2005]. Кількість та суспільна значущість функцій, які сприяють їх реалізації, з часом змінюються, деякі з них можуть редукуватися чи повністю зникати, вага інших може збільшуватися, але від ефективності функціонування сім'ї великим чином залежить ефективність функціонування суспільства загалом.

В психології малих груп останнім часом все частіше з'являється поняття «команди», яка розуміється як об'єднання однодумців, що керуються спільною метою, колективний суб'єкт спільної діяльності. Підкреслюється, що будь-яка команда є малою групою, але не будь-яка група є командою. Основними характеристиками команди, що відрізняють її від групи, вважаються більша взаємопов'язаність її членів, виражена орієнтація на спільні цілі, більше підпорядкування відповідно них їх діяльності, розподіл відповідальності та більша, внаслідок цього, продуктивність спільної діяльності своїх членів. Для команди властивими є командний дух, позитивна та творча «атмосфера», взаєморозуміння, довіра, згода і взаємодопомога. Сутністю команди вважається ефективно розв'язання завдань, для яких вона створена. При цьому ефективність спільних зусиль членів команди є значно вищою, аніж сума їх індивідуальних зусиль, і зумовлюється це, передусім, специфікою взаємин у командах. Таким чином,

команда вважається малою групою високого розвитку [Горбунова В.В., 2014; Ложкін Г., 2005; Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М., 2001; Katzenbach J.R., 1997].

Приєднуючись до постнекласичних поглядів на сім'ю, ми вважаємо, що сімейна група теж може стати командою, демонструючи більш високий рівень групового розвитку та більшу ефективність у спільній діяльності - конструюванні сімейного простору, який відповідає потребам і побажанням кожного її члена. Саме створення спільного проекту, що поєднує в собі декілька індивідуальних та відповідає уявленню про бажану сім'ю кожного «сім'єтворця», стає показником ефективності «сімейної команди».

Дослідниками зазначається, що команда має здатність до самоорганізації, вона сама створює структуру впорядкованості у своїх діях через групову компенсацію індивідуальних нездатностей, враховуючи індивідуальну обмеженість в часі і ресурсах, а також неможливість оволодіти одним членом команди всіма необхідними вміннями та навичками [Викентьева Е.Н., Емельянова Т.П., Ридли Д., 2004; Ложкін Г., 2005]. Тож рольовий розподіл в сімейній команді зумовлюється не соціальними стереотипами чи «нормами», а відповідно до, по-перше, можливостей, потреб, вподобань та бажань кожного члена сім'ї; по-друге, спільних завдань, що мають бути вирішеними; та, по-третє, конкретних умов їх виконання.

Важливим показником «командності» сім'ї є також прийняття членами сім'ї своїх ролей, що забезпечується не тільки свободою у їх виборі, а й можливістю за потреби їх проблематизувати, обговорити та/чи змінити у будь-який час. Таким чином, сім'я стає постійними плінними зусиллями її членів по творенню, переробленню (remake) актуального життя сім'ї [Hossfeld K.J., 1991]. Зрозуміло, за таких умов значно підвищується відповідальність членів сім'ї за результат вкладених зусиль: якість сімейного простору.

До речі, відповідальність кожного члена групи за загальний результат виділяється як важлива ознака будь-якої команди. Саме відповідальність є значущим чинником так званого синергетичного ефекту, коли фізичні й

інтелектуальні зусилля одного члена команди множаться на зусилля інших, завдяки чому команда може вирішувати завдання, не вирішувані для одинаків чи групи нижчого рівня розвитку [Ложкін Г., 2005; Горбунова В.В., 2014].

Теж саме можна сказати і про сімейну команду: якимись аспектами життєдіяльності сім'ї займається дружина, якимись чоловік чи інші члени сім'ї, але відповідальність за «кінцевий результат» лежить на усіх. Неважливо, хто саме більшою мірою відповідає за матеріальне становище родини, хто більше опікується питаннями домашнього господарства, виховання та навчання дітей чи медичного супроводу членів сім'ї. Важливо розуміти, що кожний член сім'ї бере на себе якусь частину загальної справи – Сім'єтворення – і робота кожного є важливою і необхідною для благополуччя усіх.

Саме відповідальність стає тим «стрижнем», навколо якого будується сімейне життя у випадку командного рівня розвитку сімейної групи, та яке визначає ефективність спільної діяльності та якість взаємин. Відчуття кожним членом команди взаємної відповідальності за дії кожного та за спільний результат – за те, яким є сімейний простір, надихає кожного робити свою справу якнайкраще та вкладати в побудову сім'ї всі можливі ресурси.

Виділяються дві основні передумови ефективного конструювання сімейного простору: екологічність та діалогічність взаємодії [Кляпець О.Я., 2014 (2)]. Обидві засновуються на відповідальності і можуть вважатися ознаками «командності» сімейної групи.

Екологічність у конструюванні сімейного життя проявляється у творенні його за допомогою таких практик, які, дозволяючи досягнути бажаного, не наносять шкоди іншим, не заважають і їм побудувати історію, якій вони надають перевагу. Сімейний простір конструюється як комфортне та затишне місце, в якому кожний член сім'ї реалізує себе у співробітництві з іншими та турбується про інших членів сім'ї, допомагаючи їм реалізувати себе. Таким чином, основою екологічності сімейних взаємин є така кооперація зусиль членів сім'ї, що заснована на повазі

кожного до себе та до Іншого, яка зумовлює відмову від застосування будь-якого насилля щодо себе та нього.

Діалогічність у конструюванні сімейного життя пояснюється тим, що команда, це перш за все, інтерсуб'єктний простір, що конструюється, твориться у взаємодії між її членами [Горбунова В.В., 2014]. Тож постійна наявність готовності членів команди до обговорення, перегляду умов реалізації відкритого проекту «Сім'я» в разі виникнення потреби в цьому (зміни зовнішніх чи внутрішніх умов) стає необхідною умовою ефективного його конструювання. Саме завдяки діалогічності у конструюванні сім'ї стає можливим рух від стереотипних висловлювань до когнітивних стратегій, від оцінки відмінностей до розуміння вчинків, від нетерплячості до толерантності, від перероблення інших членів сім'ї «на свій смак» до гармонізації відмінностей, від абсолютності норм та вимог до відносності їх використання, аналізу їх доцільності.

Отже, можемо *підсумувати*.

Сім'я як мала соціальна група еволюціонує, трансформується в процесі суспільного розвитку, але, як і раніше, виконує певні соціальні задачі. Соціально-психологічними особливостями сучасної сім'ї є її більша незалежність від оточення, поліваріативність та зміщення акценту від якості виконання сім'єю соціальних функцій на якість створюваного членами сім'ї спільного сімейного простору.

Таким чином, можна говорити про перехід сімейної групи до більш високого рівня розвитку, перетворення її на команду. Важливими ознаками «командності» сім'ї є екологічність та діалогічність взаємодії між членами сім'ї; реалізація членами сім'ї цих принципів у своїх соціально-психологічних практиках сімейного життя дозволяє більш ефективно конструювати сімейний простір, створюючи його комфортним та затишним.

Кожний член сімейної команди має розуміти, що людина – не найвища цінність, а найвища цінність нарівні з Іншою людиною. Прийняття цієї думки не декларативно, фіктивно, а фактично дозволить нам співіснувати один з одним, ефективно взаємодіючи, як в сімейному просторі, так і в інших сферах життя.

Список використаних джерел:

1. Викентьева Е.Н., Емельянова Т.П., Ридли Д. Психическое здоровье в организации. – Тверь: Тв. ГУ, 2004. – 113с.
2. Галичанська А. Симетричність функцій членів подружжя // Соціальна психологія №5, 2004. – С.155-161.
3. Горбунова В.В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франука, 2014. – 380 с.
4. Група // Психологічний довідник учителя. Книга 1. В 4 книгах/ Упоряд.: В. Андрієвська /За заг.ред. С. Максименка – К.: Главник, 2005. – 112с. – (Психол. інструментарій). - С.53-54.
5. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // «Полис» («Политические исследования») 1997, №4 // http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=119
6. Кляпець О. Я. Дискримінація альтернативних форм конструювання сім'ї в сучасному українському суспільстві // Психологічні науки: проблеми і здобутки. Зб. наук. праць. Вип.6, - К.: 2014. - С.75-91 (1).
7. Кляпець О. Я. Старшокласникам про сучасну сім'ю: особливості конструювання // Практичний психолог: школа, - №4 квітень 2014. – С.37-46 (2).
8. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Социальная психология малой группы: Учебное пособие для вузов. — М.: Аспект Пресс, 2001.— 318 с.

9. Кутузова Д.А. «Быть семьёй»: взгляд с точки зрения социального конструкционизма. Обзор работ Л.Беллы и её сотрудников // Постнеклассическая психология 2005, №1, С. 72-93.
10. Ложкін Г. Команда як колективний суб'єкт спільної діяльності // Соціальна психологія. – 2005. -№ 6 (14). – С.52-58 // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=45&c=928>
11. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976с. - С.139.
12. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512с.
13. Эйдемиллер Э., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – Мастера психологии . 4-е изд., Питер, 2008, - 672 с.
14. Hossfeld, K.J. Pondering the Post-modern Family (1991) Socialist Review 3-4: pp. 187-194. (The post-modern family // <http://unu.edu>)
15. Katzenbach J.R. The wisdom of teams: creating the high-performaceorganization / Jon R. Katzenbach, Douglas K. Smith. – New York: Ballantine Books, 1997. – 409 p.